

Zbigniew Tabaka

STAN OŚWIATY LUDOWEJ W GALICJI ZACHODNIEJ W PRZEDEDNIU PIERWSZEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

Okres autonomii galicyjskiej, stanowiący ewenement w historii porozbiorowej, jest wielce ciekawy nie tylko ze względu na wydarzenia polityczne, ale również jako cała epoka w dziejach naszej narodowej oświaty i kultury. Na tym odcinku biedna i gospodarczo zacofana Galicja ma poważne osiągnięcia. Działały tu polskie szkoły wyższe z Uniwersytetem Jagiellońskim na czele, dziesiątki polskich szkół średnich, tysiące szkół ludowych oraz wiele towarzystw naukowych, kulturalnych i oświatowych oraz Akademia Umiejętności w Krakowie jako nadrzędna instytucja naukowa narodu polskiego.

Wśród wszystkich problemów rozwiązywanych przez galicyjskie organy autonomiczne do najdonioślejszych należały sprawy oświaty ludowej. Im też wiele uwagi poświęcał Sejm Krajowy, najwyższy organ autonomii galicyjskiej, chociaż, niestety, aż nadto często w duchu konserwatywno-zachowawczym, w celu zahamowania postępowych, demokratycznych nurtów przenikających do szkolnictwa ludowego². Sprawom oświatowym wiele miejsca przeznaczano na łamach prasy i to nie tylko o nachyleniu pedagogicznym, czy zawodowo-nauczycielskim, lecz także w organach stronnictw politycz-

¹Od 1815 r. władze austriackie używały nazwy "Galicja Zachodnia" na określenie jednostki administracyjnej utworzonej z zachodnich powiatów galicyjskich. Po 1846 r. w skład Galicji Zachodniej wchodziła Rzeczpospolita Krakowska i w Krakowie mieściły się niektóre organy władz terenowych dla tej części kraju np. Wyższy Sąd Krajowy, Wyższy Urząd Podatkowy, Izba Handlowo-Przemysłowa i inne. Dla przedstawienia stanu szkolnictwa ludowego na całym terytorium byłej Galicji, wchodzącym obecnie w skład PRL, dołączono w niniejszym artykule do dawnej austriackiej jednostki administracyjnej trzy powiaty - okręgi szkolne: cieszanowski, jarosławski i przemyski.

²Z. Dulciewski, Walka o szkołę polską na wsi galicyjskiej w świetle stenogramów Sejmu Krajowego 1861-1914. Warszawa 1953, ss. 204. Cała praca poświęcona jest bojom postępowych postoi o szkołę ludową oraz walce z konserwatywnymi i zachowawczymi tendencjami większości sejmowej galicyjskiego Sejmu Krajowego.

nych, czasopiśmie kulturalnych, społecznych i naukowych³. Walka o powszechną oświatę ludową wchodziła również jako część składowa do programów działania postępowych ugrupowań i partii politycznych Galicji, szczególnie u schyłku XIX i w początkach XX wieku. Żywo były komentowane powodzenia lub niedostatki na niwie najniższego szczebla oświaty krajowej, do czego dostarczały materiału publikowane rokrocznie Sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego. Na podstawie wyników uzyskiwanych w rozwiązywaniu trudnych i zawiłych problemów oświatowych oceniano na ogół funkcjonowanie całego aparatu autonomicznego, a stosunek do oświaty ludowej był probierzem oceny postępowo-demokratycznego, czy też konserwatywno-zachowawczego poglądu politycznego⁴.

Obok codziennego zainteresowania sprawami szkolnymi, które siłą rzeczy obchodzili zdecydowaną większość społeczeństwa galicyjskiego, było wiele różnych okazyjnych imprez, czy też wydarzeń ogniskujących uwagę szczególnie na oświacie ludowej. Do takich okolicznościowych wydarzeń m. in. należały debaty sejmowe, np. nad uposażeniem nauczycieli ludowych, czy też budżetem szkolnym, smiały personalne w obrębie Rady Szkolnej Krajowej, wybory delegatów do rad szkolnych okręgowych lub też rad szkolnych miejscowych, rozpisywanie konkursów w celu obsadzenia posad nauczycielskich, rozprawy konkurencyjne związane z zakładaniem, budową czy też rozbudową szkół, problemy ich wyposażenia w pomoce naukowe itp.

Tego rodzaju dodatkowe, jakby rzec, specjalne zainteresowania szkołą ludową wynikały z całego systemu austriackiego i galicyjskiego ustawodawstwa oświatowego, którego przewidywało wiele ogniw opiekuńczych i nadzorczych nad szkolnictwem elementarnym z udziałem ludności oraz z praktycznego rozwiązywania kwestii oświatowych, szczególnie w zakresie finansowym i organizacyjnym. Do najniższego kolektywnego organu oświatowego - rady szkolnej miejscowej - zajmującej się jedną szkołą lub kilkoma w jednej miejscowości, wchodził z wyboru przedstawiciele samorządu gminnego, reprezentanci wyznań, delegat obszaru dworskiego i kierownik szkoły. Tak samo kolektywnym organem była rada szkolna okręgowa złożona z przedstawiciele samorządu powiatowego, tj. rady powiatowej, przedstawiciele wyznań, delegatów nauczycielstwa oraz pracowników administracji terenowej, starosty i inspektora szkolnego⁵.

³J. S e m k ó w, Reforma szkoły ludowej 1893 roku w ocenie prasy galicyjskiej. *Acta Universitatis Vratislaviensis* nr 114. Prace Pedagogiczne i Psychologia XII. Wrocław 1970, s. 315-334.

⁴J. B a ł a b a n, Jakiej reformy potrzebuje nasze szkolnictwo ludowe. "Głos Nauczycielstwa Ludowego" 1910, nr 1, 2, 5, 7, s. 16-19, 37-40 i nast.

⁵Ustawa o radach szkolnych okręgowych z dnia 26 czerwca 1899 r. *Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych* 1899 nr 84, § 2, 3, 4, 5, 6 oraz Ustawa o władzach nadzorczych miejscowych dla szkół ludowych w Galicji i Krakowie z dnia 23 maja 1895 r. *Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych* 1895 nr 58, § 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Samorządy gminne były czynnie zaangażowane w obsadach posad nauczycielskich, ponieważ im, z racji utrzymywania szkół, przysługiwało prawo prezenty nauczycieli do szkół wiejskich. Każda dodatkowa inwestycja szkolna, jak kupno ziemi pod ogród szkolny lub plac budowlany, budowa nowego obiektu, czy też rozbudowa istniejącej już szkoły, pociągały za sobą nowe wydatki, a te pokrywały gminy, które na ten cel za zgodą mieszkańców zaciągały pożyczki, występowały o zapomogi do władz zwierzchnich, a najczęściej poszukiwały źródeł dochodu w powiększaniu dodatków do państwowych podatków bezpośrednich. Gminom przychodził z pomocą fundusz szkolny krajowy dopiero wtedy, gdy ich własne środki oraz w pełni zrealizowane ustawowe zobowiązania podatkowe nie wystarczały na pokrycie kosztów utrzymania szkół. Na budowę czy też rozbudowę szkoły środki finansowe funduszy szkolnych miejscowych miały pochodzić głównie z 120% dodatków do podatków bezpośrednich i być wnoszone dobrowolnie przez podatników gminy szkolnej, zwanej potocznie zakresem szkolnym. Jedynym udogodnieniem dla mieszkańców była możliwość rozłożenia tych ciężarów podatkowych na trzy kolejne po sobie postępujące lata⁶.

Każde zamknięcie roku budżetowego funduszu szkolnego miejscowego, czy też podjęcie starań o dodatkowe środki na nadzwyczajne dodatki, były kolektywnie rozważane i stanowiły niejednokrotnie ważki element mobilizujący opinię miejscowego społeczeństwa wokół spraw szkolnych. Stąd też nie dziwnego, że wielorakie zainteresowanie szkołą, szczególnie ludności wiejskiej, bo na nią spadał główny ciężar utrzymywania gmachu oświaty ludowej, powodowało troskę o to, by wiejska szkoła elementarna była jak najlepiej urządzona i dobrze wywiązywała się ze swych zadań i celów. Wystąpienia chłopskich posłów w Sejmie Krajowym, chłopskich delegatów w radach szkolnych okręgowych, czy też radach powiatowych, nacechowane były troską o podniesienie stopnia organizacyjnego szkół wiejskich, ochęcią likwidacji różnic programowych między szkołami wiejskimi a wiejskimi oraz żądaniami jednolitego systemu kształcenia w seminariach kandydatów na nauczycieli⁷.

Na początku XIX w. galicyjskie szkoły ludowe podzielone były na dwa typy - szkoły wiejskie niżej zorganizowane, dla których górny pułap stanowiła klasa czwarta, oraz szkoły miejskie 6-klasowe lub wydzielone o siedmiu klasach. Dla każdego typu szkół były oddzielne programy nauczania i odrębne podręczniki, a nawet obowiązek uczęszczania na naukę codzienną dla dzieci wiejskich był krótszy i trwał sześć lat, natomiast dla

⁶Ustawa o kosztach zakładania i utrzymywania szkół ludowych i o funduszach szkolnych z dnia 24 kwietnia 1894 r. Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych 1894 r., nr 49, art. 7, 8, 9.

⁷E. P o d g ó r s k a, Walka o szkołę ludową w Sejmie Galicyjskim w latach 1880-1900. Studia pedagogiczne, t. 1. Wrocław 1954.

dzieci miejskich w tych ośrodkach, w których funkcjonowały szkoły wydziałowe - lat siedem. Podobnie przedstawiała się sprawa z seminariami nauczycielskimi od 1907 r., typ niższy o zawężonym programie nauczania przygotowywał nauczycieli do szkół wiejskich, typ wyższy zaś pedagogów do szkół miejskich⁸.

Szkoły ludowe pospolite, według założeń twórców ustaw, a wiejskie przede wszystkim, miały być tak urządzone, "ażeby dzieci z nauki czerpały oświecenie o zasadach religijnych i moralnych i o obowiązkach obywatelskich, tudzież o zadaniach i warunkach zawodu, jakiemu się według okoliczności, miejsca i stanu prawdopodobnie poświęcą"⁹. W szkołach miejskich nadto ustawowe zadania szły w kierunku podwyższenia wymagań w takim stopniu, "ażeby uczniowie po ukończeniu czwartego roku nauki z pomyselnym skutkiem byli dostatecznie przysposobieni do pobierania nauki w szkole średniej lub wydziałowej"¹⁰. Za ustawą różnice między szkołami wiejskimi a miejskimi podkreślały jeszcze wyraźniej programy nauczania, instrukcje programowe i podręczniki szkolne, których nastawienia szły w kierunku przygotowania dzieci do zawodu, "jakiemu się prawdopodobnie poświęcą", a dla dzieci chłopskich z góry przewidziano, że zajęciem tym może być tylko praca na roli. Od postanowień ustawy i programów nauczania uzależniony był stopień organizacyjny szkół ludowych, a od środków finansowych gmin i ludności, szczególnie wiejskiej, uwarunkowana była ich ilość oraz wyposażenie. Jak przedstawiało się rozmieszczenie szkół i jak organizacyjnie były urządzone w przededniu I wojny światowej, ilustruje tabela nr 1¹¹.

Sieć publicznych szkół ludowych, jak wynika z przytoczonych liczb, była w Galicji przed I wojną światową dosyć gęsta, lecz niestety nie tak, by znikły z mapy oświatowej tzw. gminy bezszkolne oraz stosunkowo długi szereg miejscowości znajdujących się w związkach szkolnych z sąsiednimi osadami. Za sukces uznać należy działalność Rady Szkolnej Krajowej, która doprowadziła do tak pomyselnego stanu oświatę ludową, że tylko 97 gmin, tj. 3,1% nie posiadało szkół, a na 37 okręgów szkolnych w 20 wszystkie wsie objęte zostały siecią szkolną. Porównując dane ilościowe z roku 1911/12 z danymi z roku szkolnego 1871/72, gdy Rada Szkolna Krajowa przystąpiła do organizowania sieci szkół ludowych u progu ery autonomi-

⁸C. M a j o r e k, System kształcenia nauczycieli szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej /1871-1914/. Wrocław-Warszawa 1971, s. 44-53.

⁹Ustawa o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci z dnia 23 maja 1895 r. Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych 1895, nr 57, art. 1.

¹⁰Tamże.

¹¹Tabela sporządzona została na podstawie zestawień statystycznych zamieszczonych w Sprawozdaniu o k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1911/12, Lwów 1913, tab. 3, s. VI-VII, tab. 4, s. VIII-IX, tab. 5, s. X-XI, oraz Podręcznik Statystyki Galicji, Lwów 1913, s. 5-6.

Tabela 1

STAN ILOŚCIOWY SZKÓŁ LUDOWYCH W GALICJI ZACHODNIEJ W ROKU SZKOLNYM 1911/12

Lp.	Okręg szkolny	Ilość gmin	Ilość szkół ludowych				Ilość gmin bezszkolnych
			Publicznych typu		Prywatnych	Razem	
			wiejskiego	miejskiego			
1	Biała	46	38	6	9	53	
2	Bochnia	141	118	7	3	128	
3	Brzesko	111	88	3	1	92	
4	Brzozów	56	51	3	-	54	
5	Chruszów	84	75	5	2	82	
6	Cieszanów	66	70	3	1	74	
7	Dąbrowa	105	52	2	2	56	3
8	Gorlice	89	68	6	-	74	1
9	Grybów	72	53	3	-	56	
10	Jarosław	110	99	10	4	113	
11	Jasło	122	63	5	1	69	1
12	Kolbuszowa	62	45	4	1	50	
13	Kraków miasto	1	-	42	16	58	
14	Kraków okręg	100	53	-	1	54	
15	Krosno	83	61	5	3	69	5
16	Lesko	154	49	2	1	52	50
17	Limanowa	91	57	1	2	60	2
18	Łańcut	65	67	5	3	75	
19	Mielec	97	61	3	4	68	2
20	Myślenice	65	56	4	-	60	3
21	Nisko	61	41	3	2	46	3
22	Nowy Sącz	162	103	13	5	121	4
23	Nowy Targ	75	75	5	-	80	2
24	Oświęcim	45	39	3	-	42	
25	Pilzno	60	42	2	-	44	1
26	Podgórze	51	46	9	-	55	
27	Przemyśl	123	106	9	3	118	
28	Przeworsk	46	37	3	1	41	
29	Ropczyce	79	39	5	-	44	2
30	Rzeszów	86	76	12	-	88	
31	Sanok	131	92	5	1	98	12
32	Strzyżów	64	53	1	-	54	
33	Tarnobrzeg	72	59	2	1	62	
34	Tarnów	85	53	10	5	68	
35	Wedowice	81	79	7	-	86	
36	Wieliczka	110	72	6	1	79	2
37	Żywiec	70	70	3	1	74	3
R a z e m i:		3121	2306	217	74	2597	97

cznej, otrzymamy następujące wielkości: ilość publicznych szkół ludowych na omawianym terenie wzrosła z 801 do 2523, czyli o 315%, zaś ilość gmin bezszkolnych zmniejszyła się z 2348 na 97¹². Według relacji "Sprawozdania c. k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego za rok

¹²Sprawozdanie c. k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w latach szkolnych 1870 i 1871, Lwów 1872, s. 18-19. Zob. Z. T a b a k a, Szkolnictwo ludowe w Galicji Zachodniej u progu ery autonomicznej. "Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie", z. 35, Kraków 1970, s. 229-231.

1911/12^m, z dniem 1 września 1912 r. zostały objętych siecią szkolną 54 dalsze gminy, a pozostałe 43 miały również otrzymać szkoły w najbliższych latach 1913/14 i 1914/15¹³.

O ile wzrost ilościowy publicznych szkół ludowych był widoczny i zasługuje na uznanie, to stan organizacyjny funkcjonujących placówek oświatowych pozostawał daleko w tyle i nie dorównywał poziomowi oświaty w innych krajach monarchii habsburskiej¹⁴. Stopień organizacyjny szkół ludowych w Galicji Zachodniej i podział na klasy uzależniony był od ilości kadry nauczającej. Szkoła 1-klasowa była szkołą o jednym nauczycielu, 2-klasowa o dwóch nauczycielach itd. Krewanie nowej klasy, czyli zatrudnienie następnego nauczyciela, zależało od ilości dzieci. W szkołach prowadzących naukę podzielną, tj. systemem półdziennym, tworzono nową posadę, gdy na nauczyciela przypadało powyżej stu uczniów, w szkołach z nauką niepodzielną - całodzienną dodatkową klasę otwierano, kiedy przypadało więcej niż 80 dzieci na każdego czynnego pedagoga¹⁵. W zależności od liczby klas, które wyznaczane były ilością nauczycieli i orzeczeniem organizacyjnym wydawanym przez Radę Szkolną Krajową, wewnętrzną strukturę danej szkoły określały programy nauczania. Szkoły 1-klasowe o jednym nauczycielu podzielone były na trzy stopnie, każdy po dwa lata nauki, zaś najwyższej zorganizowane 4-klasowe szkoły wiejskie miały cztery stopnie, z których na pierwszy i drugi dzieci uczęszczały po jednym roku, a na trzeci i czwarty po dwa lata. Dopiero w szkołach miejskich wysoko zorganizowanych każda klasa odpowiadała jednorocznemu nauczaniu i każda była prowadzona oddzielnie przez własnego nauczyciela. Podział publicznych szkół ludowych według stopnia ich organizacji przedstawia tabela 2¹⁶.

W przeliczeniu liczb bezwzględnych, przytoczonych w powyższej tabeli, na względne, stan organizacyjny szkolnictwa ludowego wyrażał się następująco:

szkół jednoklasowych było	-	60,6%
szkół dwuklasowych	-	25,6%
szkół trzyklasowych	-	0,2%
szkół czteroklasowych	-	8,4%
szkół pięcioklasowych	-	2,8%
szkół sześcioklasowych	-	0,7%
szkół wyższych	-	1,7%

¹³ Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, s. 40-41.

¹⁴ K. B., Szkoły ludowe galicyjskie na tle statystyki państwowej. "Szkoła" 1909, z. 5, s. 301-303.

¹⁵ Ustawa o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci z dnia 23 maja 1895 r. Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych 1895, nr 57, art. 3.

¹⁶ Tabela sporządzona została na podstawie zestawów statystycznych zamieszczonych w Sprawozdaniu c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, tab. 4, s. VIII-IX.

Tabela 2

STAN PUBLICZNYCH SZKÓL LUDOWYCH W GALICJI ZACHODNIEJ
W ROKU SZKOLNYM 1911/12, WG ORZECZEŃ ORGANIZACYJNYCH

Lp.	Okręg szkolny	Ilość szkół ludowych							Wydział.
		Szkół ogółem	1-klas.	2-klas.	3-klas.	4-klas.	5-klas.	6-klas.	
1	Biała	44	19	11	1	7	4	-	2
2	Bochnia	125	66	44	-	12	1	-	2
3	Brzesko	91	36	45	-	7	1	2	-
4	Brzozów	54	34	17	-	-	3	-	-
5	Chrzanów	80	32	31	-	13	-	4	-
6	Cieszanów	73	48	20	-	2	2	1	-
7	Dąbrowa	54	38	12	-	3	1	-	-
8	Gorlice	74	39	27	-	4	2	1	1
9	Grybów	56	37	14	-	2	3	-	-
10	Jarosław	109	73	23	2	7	2	-	2
11	Jaśło	66	38	23	-	4	1	-	2
12	Kolbuszowa	49	25	17	1	2	4	-	-
13	Kraków miasto	42	-	4	-	22	3	-	13
14	Kraków okręg	53	22	23	-	8	-	-	-
15	Krosno	66	35	21	-	5	3	-	2
16	Lesko	51	41	6	-	2	1	1	-
17	Limanowa	58	46	9	-	2	1	-	-
18	Łańcut	72	42	20	1	4	4	1	-
19	Mielec	64	44	15	-	2	3	-	-
20	Myślenice	60	28	24	-	4	4	-	-
21	Nisko	44	29	9	-	3	3	-	-
22	Nowy Sącz	116	88	12	-	12	-	1	3
23	Nowy Targ	80	63	10	-	2	4	1	-
24	Oświęcim	42	27	7	1	4	2	1	-
25	Pilzno	44	30	10	-	2	2	-	-
26	Podgórze	55	34	8	-	10	1	-	2
27	Przemysł	115	85	16	-	10	-	-	4
28	Przeworsk	40	27	10	-	3	-	-	-
29	Ropczyce	44	22	16	-	1	4	1	-
30	Rzeszów	88	52	23	-	8	3	-	2
31	Sanok	97	77	11	-	6	1	-	2
32	Strzyżów	54	40	10	-	3	1	-	-
33	Tarnobrzeg	61	32	23	-	4	2	-	-
34	Tarnów	63	35	17	-	7	1	-	3
35	Wadowice	86	43	24	-	14	2	2	1
36	Wieliczka	78	45	23	-	6	2	-	2
37	Żywiec	73	52	12	-	6	1	1	1
R a z e m i:		2523	1524	647	6	213	72	17	44

Wynowa cyfr jest tak wyraźna, że nie wymaga dodatkowych komentarzy, a gdy połączymy szkoły 1-klasowe, 2-klasowe, to otrzymamy mało pocieszający obraz, bo aż 86,2% z ogólnej ilości czynnych jednostek na niwie oświaty ludowej zaliczanych było do najsłabszych i najniżej zorganizowanych szkół początkowych. Podobnie niekorzystnie przedstawiał się stosunek szkół miejskich wyżej zorganizowanych do szkół wiejskich niżej stojących tak pod względem organizacji, jak też i poziomu nauczania.

W Galicji Zachodniej miejskich szkół publicznych było 21%, co daje w liczbach względnych - 8,6%, gdy na szkoły wiejskie przypadała cała reszta tj. 91,4% z ogólnej ilości placówek tej kategorii. Upośledzenie szkółek wiejskich występuje jeszcze wyraźniej, gdy za punkt wyjścia zostanie wzięta ilość czynnych klas w ludowych szkołach publicznych. Spośród 7058 klas w szkołach wiejskich było 5202, tj. 73,7%, zaś w szkołach miejskich 1856 klas, czyli 26,3%¹⁷. Zestawiając tylko te dwie wielkości w liczbach względnych, otrzymano tego rodzaju obraz, że 8,6% szkół ludowych miejskich posiadało 26,3% czynnych klas, co nie jest zbyt pozytywnym przejawem, gdy idzie o ludową oświatę na wsi galicyjskiej.

Wśród 74 szkół prywatnych było: szkół 1-klasowych 28,3%, 2-klasowych 14,9%, 3-klasowych 6,8%, 4-klasowych 23,3%, 5- i 6-klasowych 5,4% oraz wydziałowych 21,6%. Porównując tylko stopień organizacyjny szkół publicznych ze szkołami prywatnymi przekonamy się, że te ostatnie znacznie wyżej stały od pierwszych i przewagę miały tam szkoły więcej-klasowe, o szerszym planie nauczania, nad nisko stojącymi w hierarchii oświatowej szkołami 1- i 2-klasowymi.

Galicyjskie szkolnictwo ludowe nie było jednolite pod względem językowym. Zgodnie z obowiązującymi w Austrii ustawami o języku wykładowym w szkołach elementarnych decydowały samorządy gminne. Dlatego też w szkole obowiązywał nie zawsze ten język, którym mówiła większość ludności poszczególnych gmin, lecz ten, który został przez samorząd wprowadzony jako wykładowy. Podział szkół według języka wykładowego ilustruje tabela 3¹⁸.

W Galicji Zachodniej zdecydowaną przewagę miały szkoły z polskim językiem wykładowym, gdyż było ich w omawianym roku szkolnym 86,4%, drugą pozycję zajmowały szkoły z językiem wykładowym ukraińskim 12,5%, a trzecią szkoły z językiem niemieckim - stanowiące 1,1% ogólnej ilości szkół publicznych i prywatnych. Warto podkreślić, że w czterdziestoletnim okresie działalności Rady Szkolnej Krajowej uległy pewnym zmianom proporcje między szkołami z językiem wykładowym niemieckim a polskim na korzyść tego ostatniego. W roku szkolnym 1871/72 szkół z językiem wykładowym niemieckim było 2,6%, szkół polskich i utrakwistycznych polsko-ukraińskich 84,8%, oraz szkół z językiem ukraińskim prawie tyleż samo 12,6%. Czy podział szkół według języka wykładowego był adekwatny do podziału narodowościowego ludności i dzieci w wieku szkolnym, mówiących danym językiem, nie da się ustalić, bo materiały statystyczne nie zawierają odpowiednich pod tym względem zestawień.

¹⁷ Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, tab. 16, s. XXII-XXIII.

¹⁸ Tabela sporządzona została w oparciu o zestawienia statystyczne zamieszczone w Sprawozdaniu c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, tab. 2, s. IV-V, tab. 6, s. XII-XIII.

Tabela 3

PODZIAŁ SZKÓŁ LUDOWYCH W GALICJI ZACHODNIEJ
WEDŁUG JĘZYKA WYKŁADOWEGO W ROKU SZKOLNYM 1911/12

Lp.	Okręg szkolny	Ilość szkół ogółem	J ę z y k w y k ł a d o w y								
			polski			ukraiński			niemiecki		
			Szkoły publi- czne	Szkoły pry- watne	Razem	Szkoły publi- czne	Szkoły pry- watne	Razem	Szkoły publi- czne	Szkoły pry- watne	Razem
1	Biała	53	40	5	45	-	-	-	4	4	8
2	Bochnia	128	125	2	127	-	-	-	-	1	1
3	Brzesko	92	91	1	92	-	-	-	-	-	-
4	Brzozów	54	49	-	49	5	-	5	-	-	-
5	Chrzanów	82	80	1	81	-	-	-	-	1	1
6	Cieszanów	74	35	-	35	38	-	38	-	1	1
7	Dąbrowa	56	54	2	56	-	-	-	-	-	-
8	Gorlice	74	47	-	47	27	-	27	-	-	-
9	Grybów	56	40	-	40	16	-	16	-	-	-
10	Jarosław	113	79	3	82	30	-	30	-	1	1
11	Jaśło	69	59	1	60	9	-	9	-	-	-
12	Kolbuszowa	50	49	-	49	-	-	-	-	1	1
13	Kraków miasto	58	42	13	55	-	-	-	-	3	3
14	Kraków okręg	54	53	1	54	-	-	-	-	-	-
15	Krosno	69	54	3	57	12	-	12	-	-	-
16	Lesko	52	20	-	20	31	-	31	-	1	1
17	Limanowa	60	58	2	60	-	-	-	-	-	-
18	Łańcut	75	71	1	72	1	-	1	-	2	2
19	Mielec	68	64	1	65	-	-	-	-	3	3
20	Myślenice	60	60	-	60	-	-	-	-	-	-
21	Nisko	46	44	1	45	-	-	-	-	1	1
22	Nowy Sącz	121	93	2	95	23	-	23	-	3	3
23	Nowy Targ	80	79	-	79	1	-	1	-	-	-
24	Oświęcim	42	42	-	42	-	-	-	-	-	-
25	Pilzno	44	44	-	44	-	-	-	-	-	-
26	Podgórze	55	55	-	55	-	-	-	-	-	-
27	Przemysł	118	41	1	42	74	1	75	-	1	1
28	Przeworsk	41	40	1	41	-	-	-	-	-	-
29	Ropczyce	44	44	-	44	-	-	-	-	-	-
30	Rzeszów	88	88	-	88	-	-	-	-	-	-
31	Sanok	98	43	1	44	54	-	54	-	-	-
32	Strzyżów	54	51	-	51	3	-	3	-	-	-
33	Tarnobrzeg	62	61	1	62	-	-	-	-	-	-
34	Tarnów	68	63	5	68	-	-	-	-	-	-
35	Wadowice	86	86	-	86	-	-	-	-	-	-
36	Wieliczka	79	78	1	79	-	-	-	-	-	-
37	Żywiec	74	73	-	73	-	-	-	-	1	1
R a z e m :		2597	2195	49	2244	324	1	325	4	24	28

Ciekawych danych faktograficznych dotyczących realizacji obowiązku szkolnego dostarczają Sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej. W myśl austriackiej ustawy szkolnej z 1869 r., uzupełnionej nowelą z 1883 r., obowiązek nauki codziennej trwał osiem lat, obejmując wszystkie dzieci w wieku

od 7 do ukończonego 14 roku życia. Środki do realizacji tego obowiązku miały zapewnić poszczególne kraje koronne, w których gestii pozostawała oświata ludowa. Druga galicyjska "Ustawa o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci" z 23 maja 1895 r. wprowadzała obowiązek nauki codziennej w gminach miejskich, które dysponowały szkołami wydziałowymi, przez lat siedem, od 7 do ukończonego 13 roku życia, w pozostałych gminach przez lat sześć - od 7 do ukończonego 12 roku życia. Po odbyciu nauki codziennej uczniowie mieli obowiązek uczęszczania na naukę dopełniającą przez lat trzy w wymiarze 2-6 godzin tygodniowo dla dzieci wiejskich i 6-10 godzin dla miejskich, o ile nie kształcili się w innych szkołach ponadludowych¹⁹.

Według wykazów Rady Szkolnej Krajowej w roku szkolnym 1911/12 mieszkało w Galicji 1 303 436 dzieci obowiązanych do nauki codziennej i 267 311 dzieci podlegających przymusowi nauki dopełniającej²⁰. Naukę codzienną we wszystkich typach szkół i systemem domowym pobierało 1 127 986 dzieci czyli 86,5%, a naukę dopełniającą - 209 914 dzieci, tj. 78,5% obowiązanych do tej formy kształcenia²¹.

Sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej, by w lepszym świetle ukazać frekwencję i realizację powszechnego obowiązku szkolnego, ujmowały tylko te dzieci, które mieszkały w gminach, posiadających czynne szkoły ludowe. Jak przedstawia się realizacja obowiązku szkolnego w świetle liczb na terenie Galicji Zachodniej, ukazuje tabela 4²².

Nawet w gminach dysponujących zorganizowanymi placówkami oświatowymi pozostawało poza szkołą 71 617, czyli 12,5% dzieci obowiązanych do nauki codziennej i 21 420 /19%/ dzieci nie objętych nauką dopełniającą. Cyfry te uległyby jeszcze pewnemu powiększeniu, gdyby do nich zostały doliczone dzieci z 97 tzw. gmin bezszkolnych, w których nie obowiązywał przymus szkolny, gdyż na ich terenie lub w promieniu 4 km nie było czynnej szkoły ludowej. Tylko niektóre okręgi w przededniu I wojny światowej zbliżały się do pełnej realizacji obowiązku szkolnego, m.in. w mieście Krakowie prawie wszystkie dzieci uczęszczały na naukę codzienną, a w okręgu Biała pozostających poza szkołą elementarną było tylko 0,7% dzieci. Najwięcej dzieci w wieku szkolnym, nie pobierających żadnej nauki, było w powiecie leskim, gdyż 27,9% w 104 gminach, w których reali-

¹⁹Ustawa o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci z dnia 23 maja 1895 r. Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych 1895, nr 57, art. 19, 21, 23.

²⁰Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, s. 22, 23, 34, 35.

²¹Tamże, s. 9.

²²Tabela została sporządzona na podstawie zestawień statystycznych zamieszczonych w Sprawozdaniu c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, tab. 7, s. XIV-XV, tab. 9, s. XVIII-XIX, tab. 11, s. XXII-XXIII, tab. 12, s. XXIV-XXV.

Tabela 4

REALIZACJA OBOWIĄZKU SZKOLNEGO W GALICJI W ROKU SZKOLNYM 1911/12

/Dzieci w wieku szkolnym objęte nauką w szkołach publicznych, prywatnych, zawodowych, i nauką domową/

Lp.	Okręg szkolny	Ilość dzieci obowiązkanych do nauki codziennej w wieku 7-13 lat	Ilość dzieci uczęszczających na naukę codzienną w wieku 7-13 lat	Procent dzieci objętych nauką codzienną	Ilość dzieci obowiązkanych do nauki uzupełniającej w wieku 13-16 lat	Ilość dzieci uczęszczających na naukę uzupełniającą lub do innych szkół	Procent dzieci objętych nauką uzupełniającą
1	Biała	14 078	13 978	99,3	2 727	2 155	79,0
2	Bochnia	22 727	21 411	94,2	5 079	4 534	90,5
3	Brzesko	20 197	18 601	92,1	3 841	3 517	91,6
4	Brzozów	14 687	11 624	79,1	2 597	2 014	77,5
5	Chrzanów	21 127	19 859	94,0	4 320	3 719	86,1
6	Cieszanów	14 273	12 932	90,6	3 333	3 015	90,4
7	Dąbrowa	13 389	10 794	80,6	2 406	1 696	70,5
8	Gorlice	14 981	13 225	88,3	3 205	2 897	90,4
9	Grybów	9 730	8 561	88,0	2 401	2 051	85,4
10	Jarosław	23 470	21 499	91,6	4 053	3 845	94,9
11	Jasło	14 551	13 217	90,8	2 683	2 768	96,0
12	Kolbuszowa	13 062	11 076	84,8	3 722	2 624	70,5
13	Kraków miasto	15 965	15 962	100,0	7 658	6 531	85,3
14	Kraków okręg	11 469	11 182	95,5	2 947	2 911	98,8
15	Krosno	14 717	13 203	89,7	2 740	2 166	79,0
16	Lesko	10 739	7 740	72,1	1 733	1 320	76,2
17	Limanowa	13 634	10 349	75,9	2 343	1 199	51,2
18	Łańcut	15 986	14 205	88,8	3 182	2 459	77,3
19	Mielec	13 922	12 722	91,4	2 141	1 799	84,0
20	Myślenice	15 962	13 753	86,2	3 173	2 473	77,9
21	Nisko	11 076	10 008	90,3	2 263	1 933	85,4
22	Nowy Sącz	22 519	18 126	80,5	2 390	2 304	96,4
23	Nowy Targ	12 705	11 431	89,9	2 262	2 146	94,9
24	Oświęcim	9 365	8 571	91,5	1 338	993	74,2
25	Pilzno	8 309	7 288	87,7	1 965	1 725	87,8
26	Podgórze	10 971	10 317	94,0	2 388	1 653	69,2
27	Przemysł	28 238	24 436	86,5	6 426	4 469	69,5
28	Przeworsk	10 059	8 730	86,8	1 887	1 589	84,2
29	Ropczyce	13 377	9 936	74,3	2 187	1 496	68,4
30	Rzeszów	26 956	22 575	83,7	4 314	2 784	64,5
31	Sanok	18 587	14 851	79,9	4 058	2 590	63,8
32	Strzyków	11 210	9 299	83,0	1 952	1 524	78,1
33	Tarnobrzeg	13 572	12 169	98,7	2 497	2 130	85,3
34	Tarnów	19 824	16 324	82,3	3 487	2 595	74,4
35	Wadowice	17 818	16 293	91,4	3 452	2 976	86,2
36	Wieliczka	12 883	11 712	90,9	2 469	1 939	78,5
37	Żywiec	18 826	15 385	81,7	2 027	1 687	83,2
R a z e m :		574 961	503 344	87,5	113 646	92 226	81,0

zowano przymus oświatowy, a 100% w 50 gminach bezszkolnych, nie objętych siecią szkolnictwa ludowego.

Porównując stan frekwencji szkolnej w roku 1911/12 z frekwencją z roku 1871/72, dostrzeżemy, iż Rada Szkolna Krajowa miała znaczne sukce-

sy na tym odcinku. W roku szkolnym 1871/72 objętych nauką było 78 041 na 474 369 dzieci w wieku szkolnym, czyli zaledwie 16,5%²³. Biorąc stan realizacji obowiązku szkolnego z tego roku za punkt wyjścia, uzyskamy za omawiany czterdziestoletni okres 646% wzrost frekwencji szkolnej.

Realizacja obowiązku uczęszczania na naukę dopełniającą przedstawiała się nieco gorzej niż w przypadku nauki codziennej. Nauką tą nie było objętych 19% dzieci w wieku 13-15 /16/ lat. Żaden okręg szkolny nie wykazywał pełnej frekwencji na nauce dopełniającej, a najwyższymi wskaźnikami w tym zakresie legitymowały się powiaty Jasło /96,0%/ i Nowy Sącz /94,9%/. Najślabiej natomiast uczestnictwo dzieci w nauce dopełniającej występowało w powiecie limanowskim, w którym z tej formy nauczania korzystało tylko 51,2% spośród obowiązanych. Galicyjskie władze oświatowe do nauki dopełniającej przywiązywały dużą wagę, widząc w niej środek skutecznie przeciwdziałający wtórnemu analfabetyzmowi. Stąd też egzekwowanie frekwencji na nauce dopełniającej było tak samo ustawowo zagwarantowane, jak w nauce codziennej, a 81,0% udział dzieci w tej formie kształcenia można uznać za bardzo pozytywny objaw działalności wszystkich czynników związanych ze szkołą ludową. Zaznaczyć warto, że właśnie przeciw nauce dopełniającej, obejmującej starsze dzieci, niejednokrotnie wykorzystywane przez rodziców lub opiekunów jako pomoc w gospodarstwach rolnych czy też w warsztatach rzemieślniczych, był największy opór wśród mieszkańców wsi i biedniejszych grup ludności miejskiej.

Obraz szkolnictwa ludowego byłby niepełny, gdyby pominięty został stan ilościowy i jakościowy kadry nauczycielskiej. Problemy związane z kwalifikacjami nauczycieli i charakterem ich zatrudnienia w ujęciu statystycznym przedstawia tabela 5²⁴.

Pierwsze rubryki w przytoczonej tabeli przedstawiają przygotowanie zawodowe kadry pedagogicznej, które było dosyć zróżnicowane i nie we wszystkich okręgach jednakowe. Po przeliczeniu liczb bezwzględnych na względne otrzymamy następujący obraz grona nauczającego w Galicji Zachodniej:

- 11,1% - nauczycieli z kwalifikacjami do szkół wydziałowych,
- 64,9% - nauczycieli z kwalifikacjami do szkół ludowych pospolicitych, w tym 17,6% tej grupy nauczycieli bez świadectw dojrzałości z seminarium nauczycielskiego,
- 20,6% - nauczycieli tylko ze świadectwem dojrzałości z seminarium nauczycielskiego,
- 0,4% - nauczycieli bez żadnych formalnych kwalifikacji pedagogicznych.

²³ Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej za lata 1870 i 1871, s. 18-19, oraz Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1875/76, Lwów 1877, tab. 2.

²⁴ Tabela sporządzona została na podstawie zestawień statystycznych zamieszczonych w Sprawozdaniu c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, tab. 13, s. XXVI-XXVII, tab. 14, s. XXVIII-XXIX.

Tabela 5

STAN KADRY NAUCZYCIELSKIEJ SZKÓŁ LUDOWYCH W GALICJI ZACHODNIEJ
W ROKU SZKOLNYM 1911/12

Lp.	Okręg szkolny	Razem nauczycieli	Nauczyciele					Charakter zatrudnienia	
			Z patentami do szkół wydziałowych	Z patentami do szkół ludowych i świadectwem dojrzałości	Z patentami do szkół ludowych bez świadectwa dojrzałości	Z świadectwem dojrzałości z semin. nauczycielskiego	Bez kwalifikacji	nauczyciele stali	nauczyciele tymczasowi
1	Biała	180	15	88	13	63	1	75	105
2	Bochnia	344	35	193	58	56	2	193	151
3	Brzesko	269	12	153	41	61	2	142	127
4	Brzozów	153	10	81	11	49	2	73	80
5	Cieszanów	176	5	81	55	34	1	104	72
6	Chrzanów	314	34	185	20	75	-	149	165
7	Dąbrowa	126	5	89	8	24	-	73	53
8	Gorlice	196	19	119	24	34	-	113	73
9	Grybów	112	9	69	17	17	-	68	44
10	Jarosław	272	27	153	48	42	2	131	141
11	Jaśło	181	22	113	10	35	1	103	78
12	Kolbuszowa	141	15	60	37	26	3	71	70
13	Kraków miasto	374	274	80	7	13	-	203	171
14	Kraków okręg	195	11	132	4	48	-	82	113
15	Krosno	197	25	106	15	51	-	96	101
16	Łańcut	210	24	110	43	31	2	116	94
17	Łesko	109	9	61	16	23	-	45	64
18	Limanowa	138	3	62	43	29	1	73	65
19	Mielec	162	8	77	7	69	1	66	96
20	Nyślenice	175	12	103	15	45	-	91	84
21	Nisko	130	9	60	28	31	2	67	63
22	Nowy Sącz	273	53	159	32	29	-	175	98
23	Nowy Targ	165	23	79	27	36	-	96	69
24	Oświęcim	135	13	77	7	38	-	50	85
25	Pilzno	88	9	56	6	17	-	58	30
26	Podgórze	168	47	99	5	17	-	90	78
27	Przemysł	314	48	179	22	64	1	145	169
28	Przeworsk	133	11	66	18	37	1	59	74
29	Ropczyce	131	24	65	11	31	-	69	62
30	Rzeszów	297	45	163	21	68	-	146	151
31	Sanok	215	20	104	40	51	-	115	100
32	Strzyżów	121	9	85	7	19	1	73	48
33	Tarnobrzeg	162	6	93	27	32	4	77	85
34	Tarnów	198	42	116	6	34	-	102	96
35	Wadowice	269	31	151	24	63	-	132	137
36	Wieliczka	220	40	114	42	24	-	122	98
37	Żywiec	220	19	109	12	80	-	89	131
Razem:		7 263	1 023	3 890	827	1 496	27	3 732	3 531

W hierarchii zawodowej najwyżej stali nauczyciele wykazujący się patentem kwalifikacyjnym do szkół wydziałowych. Patent taki poświadczał uzyskanie dodatkowych specjalistycznych kwalifikacji po uprzednim zdobyciu prawa do nauczania w szkołach ludowych pospolitych i złożeniu odpowiedniego egzaminu, poprzedzonego zazwyczaj rocznym kursem. Nauczyciele szkół wydziałowych mieli pierwszeństwo zatrudnienia w szkołach miejskich i lepiej byli uposażeni. Rozmieszczenie tej grupy nauczycieli pomiędzy okręgi szkolne było bardzo nierównomierne. Wśród grona nauczającego miasta Krakowa nauczyciele do szkół wydziałowych tworzyli zespół liczący 73,2%, zaś w okręgu cieszanowskim - 2,9%, a w okręgu limanowskim tylko 2,2% ogólnej liczby zatrudnionej kadry pedagogicznej. Inne grupy nauczycieli, zarówno z pełnym egzaminem kwalifikacyjnym, czy też za tzw. "dyspensą", czyli bez świadectwa maturalnego, oraz świeżo zatrudnieni kandydaci tylko ze świadectwem seminarium nauczycielskiego, były rozmieszczone na ogół równomiernie we wszystkich okręgach, z wyjątkiem Krakowa, gdzie nauczycieli z patentami do szkół ludowych pospolitych było stosunkowo mało, bo 26,8%. Na podkreślenie zasługuje fakt, że bardzo niski odsetek stanowili nauczyciele bez kwalifikacji, których całkowicie było brak w 21 okręgach szkolnych. W porównaniu z rokiem 1872/73, jako wyjściowym z tego powodu, że w tym roku Rada Szkolna Krajowa przeprowadziła weryfikację kadry pedagogicznej według wykształcenia, bardzo wydatnie wzrosła zarówno ilość grona nauczającego, jak też podwyższyły się jego kwalifikacje zawodowe. Ilość nauczycieli szkół ludowych wzrosła prawie siedmiokrotnie, bo o 668%, pojawiła się stosunkowo liczna grupa nauczycieli z patentami do szkół wydziałowych, która w roku, będącym podstawą do porównań, wcale nie występowała, wydatnie zmniejszył się zespół nauczycieli niekwalifikowanych z 19,4% w r. 1872/73 do 0,4% w roku szkolnym 1911/12²⁵. Ten sukces zaliczyć należy na konto seminariów nauczycielskich, które potrafiły wykształcić odpowiednią ilość kandydatów do zawodu nauczycielskiego, a tym samym przyczynić się do usunięcia ze szkół ludowych, często występujących w okresie przedautonomicznym, pedagogów bez żadnego przygotowania merytorycznego.

Jeśli idzie o charakter zatrudnienia - to uległ on w końcowej fazie okresu autonomicznego daleko idącym uproszczeniom. Znikły występujące uprzednio kategorie nauczycieli etatowych, starszych i młodszych, nauczycieli czasowych, pomocników i zastępców nauczycieli, wprowadzono natomiast podział tylko na nauczycieli stałych i tymczasowych. W roku szkolnym 1911/12 nauczyciele stali stanowili - 51,4%, a nauczyciele tymczasowi - 48,6% ogółu kadry pedagogicznej w Zachodniej Galicji. Przewagę w społeczności nauczycielskiej miały kobiety tworzące grupę, na któ-

²⁵ Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w kraju w latach 1872 i 1873, Lwów br. s. 44-45.

ra przypadalo - 56,2%. W zespole nauczycieli stalych kobiet bylo - 44,8%, zaś wśród nauczycieli tymczasowych bylo ich aż - 68,4%.

Uposażenie galicyjskiego nauczyciela uzależnione bylo od dwóch czynników; charakteru zatrudnienia i szkoły, oraz zaliczenia miejscowości, w której szkoła się mieściła, do odpowiedniej klasy płac. W Galicji, według ustaw szkolnych, na przełomie XIX i XX wieku obowiązywały cztery klasy płac nauczycielskich. Do klasy pierwszej należały Kraków i Lwów, do drugiej - miasta powyżej 10 000 mieszkańców, do trzeciej - miejscowości od 2 000 do 10 000, wreszcie do czwartej klasy wszystkie pozostałe gminy. Zasadnicza pensja roczna nauczycieli w szkołach ludowych popolitych wynosiła:

w pierwszej klasie płac - od 2 100 do 2 300 kor.

w drugiej klasie płac - od 1 700 do 2 100 kor.

w trzeciej klasie płac - od 1 300 do 1 700 kor.

w czwartej klasie płac - od 1 000 do 1 400 kor.

Natomiast w szkołach wydziałowych, w pierwszej klasie płac, pobierali nauczyciele od 2 300 do 2 500 kor., a w drugiej od 2 100 do 2 300 kor. W szkołach wydziałowych więcej klas płac nie było. Górną granicę poborów osiągała, w szkołach wydziałowych i w szkołach popolitych pierwszej klasy płac, połowa nauczycieli zatrudnionych w danym mieście, zaś w pozostałych trzech klasach płac górną granicę pensji otrzymywała jedna czwarta nauczycieli uczących w określonym mieście lub okręgu szkolnym. Pierwszeństwo w uzyskaniu pierwszej stawki mieli nauczyciele pracujący w szkołach ludowych popolitych, a legitymujący się patentem kwalifikującym do szkół wydziałowych. Nauczyciele tymczasowi otrzymywali pobory zryczałtowane: 900 kor. po egzaminie kwalifikacyjnym z świadectwem maturalnym i 700 kor. z patentem kwalifikacyjnym za "dyspensą" i świadectwem maturalnym bez egzaminu kwalifikacyjnego. Nauczyciel niekwalifikowany otrzymywał 500 kor. rocznie. Za nienaganną i skuteczną pracę nauczycielowi etatowemu przysługiwały dodatki pięcioletnie, maksymalnie sześć, w tym dwa pierwsze po 100 kor., dwa dalsze po 150 kor. i dwa ostatnie po 200 kor. rocznie. Dodatki funkcyjne wynosiły: za kierownictwo szkołą wydziałową - 500 kor., szkołą 5- lub 6-klasową - 400 kor., 3- lub 4-klasową - 300 kor. i 2-klasową - 100 kor. W szkołach 1-klasowych nauczycielowi za prace administracyjne, które w szkołach więcejklasowych wykonywał kierownik, nie przysługiwały żadne dodatki²⁶. Porównując dane dotyczące organizacji szkół ludowych z charakterem zatrudnienia nauczycieli oraz wysokością ich poborów, łatwo można wysnuć wniosek, że zdecydowaną większość stanowili nauczyciele najniżej uposażeni se szkółek

²⁶Ustawa o stosunkach prawnych stanu nauczycielskiego z dnia 11 czerwca 1905 r. zmieniona nowelą z dnia 25 maja 1907 r. Dziennik Urzędowy s.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji 1907 nr 14, art. 11, 13, 16.

wiejskich 1- czy też 2-klasowych oraz nauczyciele tymczasowi, których było stosunkowo dużo w szkołach więcej klasowych, mających równoległe oddziały. Świadczą o tym cyfry ilustrujące politykę Rady Szkolnej Krajowej, polegającą na utrzymywaniu prawie połowy kadry nauczającej na najniższej płatnych posadach nauczycieli tymczasowych, nazywanych też często nadetatowymi, co wydatnie obniżyło świadczenia na oświatę ludową.

Zarówno budowa, jak też utrzymanie oraz wyposażenie szkół ludowych spoczywała finansowo na barkach gmin i reprezentujących miejscowe społeczeństwo - radach szkolnych miejscowych. Jak, według Sprawozdań RSK, wywiązywały się rady szkolne miejscowe z nałożonego na nich obowiązku wyposażania szkół, przedstawia tabela 6²⁷.

Na podstawie przytoczonych liczb widać, iż uposażenie szkół ludowych uzależnione było od okręgu, czyli od lepiej lub gorzej działających rad szkolnych miejscowych, czy też rad okręgowych. W 15 powiatach nie było wcale szkół niedostatecznie zaopatrzonych, a w niektórych zdecydowana większość posiadała również biblioteki szkolne i to dla nauczycieli i uczniów. Na tym polu przodował powiat krakowski, w którym każda szkoła była bardzo dobrze lub dobrze zaopatrzona w pomoce naukowe i posiadała biblioteczkę szkolną. Zaś na szarym końcu pozostawał okręg limanowski, nie wykazujący wcale szkół zaopatrzonych bardzo dobrze w pomoce naukowe, w którym biblioteki dla uczniów miało 24,0% a dla nauczycieli tylko 10,4% szkół. Średnio na całym omawianym terenie biblioteczki dla nauczycieli posiadało - 57,2%, zaś dla uczniów - 43,3% szkół. W pomoce naukowe zaopatrzonych było: bardzo dobrze - 18,6%, dobrze - 43,6%, dostatecznie - 29,9%, niedostatecznie - 7,8%, a nie miało żadnych pomocy - 0,1% szkolnych placówek oświatowych.

Organizacja bibliotek szkolnych, jak też zaopatrywanie szkół w niezbędne pomoce naukowe, była zdobyczą ostatnich lat XIX i początków XX wieku. W całości osiągnięcia te zaliczone być mogą na konto zasług rad szkolnych miejscowych oraz średniego nadzoru pedagogicznego, tj. inspektorów szkolnych, od których inwencji i konsekwentnego kontrolowania zależało lepsze lub gorsze wyposażenie szkół ludowych w danym okręgu.

Dla pełniejszego ukazania wysiłku organizacyjnego galicyjskich władz autonomicznych na niwie oświaty krajowej, winny być przedstawione również wydatki łożone na zakładanie i utrzymanie szkół ludowych. Świadczenia finansowe obejmowały wydatki zwyczajne i nadzwyczajne, w których partycypowały fundusze szkolne miejscowe i fundusz szkolny krajowy. W gestii tego ostatniego funduszu pozostawały przede wszystkim wydatki personalne na pensje i godziny nadliczbowe dla nauczycieli, wypłata emery-

²⁷ Tabela sporządzona została w oparciu o zestawienia statystyczne zamieszczone w Sprawozdaniu c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, tab. 21, s. XLII-XLIII.

Tabela 6

STAN UPOSAŻENIA PUBLICZNYCH SZKÓŁ LUDOWYCH W GALICJI ZACHODNIEJ
W ROKU SZKOLNYM 1911/12

Lp.	Okręg szkolny	Liczba szkół ogółem	Liczba szkół posiadających bibl. dla		Zaopatrzenie szkół w przybory naukowe				
			nauczycieli	uczniów	bardzo dobrze	dobrze	dostateczn.	niedostatecznie	nie ma żadnych
1	Biała	44	38	27	6	30	8	-	
2	Bochnia	125	94	20	8	85	32	-	
3	Brzesko	91	22	20	10	54	27	-	
4	Brzozów	54	49	25	11	26	13	4	
5	Chrzanów	80	53	50	7	68	5	-	
6	Cieszanów	73	27	22	21	24	27	1	
7	Dąbrowa	54	38	34	18	24	9	3	
8	Gorlice	74	37	30	7	38	29	-	
9	Grybów	56	34	44	27	26	3	-	
10	Jarosław	109	53	30	16	39	52	2	
11	Jasło	68	61	35	35	21	12	-	
12	Kolbuszowa	49	34	30	23	17	4	5	
13	Kraków miasto	42	27	35	17	7	11	7	
14	Kraków okręg	53	53	53	24	29	-	-	
15	Krosno	66	35	34	10	34	21	1	
16	Lesko	51	36	6	-	17	34	-	
17	Limanowa	58	6	14	-	18	31	9	
18	Łańcut	72	14	27	14	36	22	-	
19	Mielec	64	38	36	4	26	27	7	
20	Myślenice	60	40	25	5	15	29	11	
21	Nisko	44	20	18	2	16	23	3	
22	Nowy Sącz	116	45	25	6	16	42	49	3
23	Nowy Targ	80	44	23	64	12	2	2	
24	Oświęcim	42	13	18	-	14	17	11	
25	Pilzno	44	19	20	2	18	13	11	
26	Podgórze	55	48	38	26	19	10	-	
27	Przemysł	115	86	51	19	56	29	11	
28	Przeworsk	40	31	10	3	35	2	-	
29	Ropczyce	44	34	38	5	29	10	-	
30	Rzeszów	88	61	36	6	45	31	6	
31	Sanok	97	29	23	44	32	19	2	
32	Strzyżów	54	25	25	1	29	23	1	
33	Tarnobrzeg	61	35	24	1	22	31	7	
34	Tarnów	63	35	34	3	32	28	-	
35	Wadowice	86	35	47	-	21	23	42	
36	Wieliczka	78	74	40	13	38	27	-	
37	Żywiec	73	20	25	12	32	29	-	
Razem:		2 523	1 443	1 092	470	1 090	755	195	3

tur, opłaty podróży służbowych, nauczycielskich konferencji okręgowych, gasilki dla gmin oraz zapomogi dla szkół prywatnych itp. Fundusze szkolne miejscowe pokrywały wydatki nadzwyczajne na budowę i rozbudowę szkół, zakup ziemi na parcele budowlane, boiska sportowe czy ogrody szkolne, oraz wyuczajne na utrzymywanie czynnych szkół, ich wyposażenie w meble, pomoce naukowe, ogrzewanie, oświetlenie itp., a nawet obowiązały były do-

starzać biednym uczniom odzież, podręczniki i niezbędne przybory szkolne. Na jakiej wysokości kształtowały się wydatki funduszków szkolnych miejscowych przedstawia tabela 7²⁸.

Tabela 7

WYDATKI ZWYCZAJNE I NADZWYCZAJNE FUNDUSZÓW SZKOLNYCH MIEJSCOWYCH
W GALICJI ZACHODNIEJ W ROKU BUDŻETOWYM 1911

Lp.	Okręg szkolny	Liczba funduszków szkolnych miejscowych	Wydatki zwyczajne		Wydatki nadzwyczajne		Razem	
			Korony	hal.	Korony	hal.	Korony	hal.
1	Biała	38	42 780	92	26 083	10	68 864	2
2	Bochnia	113	94 744	-	6 600	-	101 344	-
3	Brzesko	88	90 716	48	103 433	74	194 150	22
4	Brzozów	53	44 793	59	-	-	44 793	59
5	Chrzanów	85	182 151	18	179 409	44	361 560	62
6	Cieszanów	60	38 726	85	-	-	38 726	85
7	Dąbrowa	53	44 269	37	-	-	44 269	37
8	Gorlice	76	59 169	26	13 834	5	73 003	31
9	Grybów	52	31 292	64	7 904	-	39 196	64
10	Jarosław	102	97 147	31	15 713	72	112 861	3
11	Jasło	64	64 469	69	9 486	70	73 956	39
12	Kolbuszowa	44	40 069	31	6 071	3	46 140	34
13	Kraków miasto	1	181 965	97	-	-	181 965	97
14	Kraków okręg	53	55 617	80	19 630	23	75 248	3
15	Krosno	57	51 688	69	7 000	-	58 688	69
16	Lesko	41	29 344	40	44 357	83	73 902	23
17	Limanowa	64	37 777	54	7 500	-	45 277	54
18	Łańcut	63	22 539	45	66 679	19	89 218	64
19	Mielec	61	44 671	74	-	-	44 671	74
20	Myślenice	55	48 250	93	2 073	60	50 324	53
21	Nisko	38	50 069	11	5 000	-	55 069	11
22	Nowy Sącz	104	91 200	65	12 822	41	104 023	6
23	Nowy Targ	57	50 417	40	31 715	3	82 132	43
24	Oświęcim	33	36 704	97	-	-	36 704	97
25	Piłzno	41	28 225	88	9 417	61	37 643	49
26	Podgórze	48	58 546	56	74 215	50	132 762	6
27	Przemyl	101	64 388	79	-	-	64 388	79
28	Przeworsk	39	43 845	37	29 914	32	73 759	69
29	Ropczyce	40	45 393	17	-	-	45 393	17
30	Rzeszów	81	107 252	44	46 329	55	153 581	99
31	Sanok	91	40 224	60	2 514	-	42 738	60
32	Strzyżów	53	31 599	48	13 117	-	44 716	48
33	Tarnobrzeg	60	68 445	19	29 292	-	97 737	19
34	Tarnów	54	27 105	77	2 660	-	29 765	77
35	Wadowice	73	80 080	75	157 564	86	237 645	61
36	Wieliczka	73	58 267	3	8 011	57	66 278	60
37	Żywiec	65	87 799	71	10 966	35	98 766	6
R a z e m i:		2 274	2 271 753	99	949 516	83	3 221 270	82

²⁸Tabela sporządzona została na podstawie Wykazów sanknięć rachunkowych funduszków szkolnych miejscowych i wykazów wydatków na szkoły ludowe w roku 1911. Sprawozdanie o.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, s. LVI-LXIX, LXX-LXXI.

Zamieszczone sumaryczne ujęcie wydatków funduszków szkolnych miejscowych dowodzi, iż koszty utrzymania szkół ludowych układały się bardzo nierównomiernie w poszczególnych okręgach szkolnych, nawet w rubryce wydatków zwyczajnych. Na utrzymanie jednej szkoły przeznaczały fundusze szkolne miejscowe średnio: w mieście Krakowie - 4 332 kor. 50 hal., w okręgu chrzanowskim - 2 276 kor. 95 hal., w okręgu rzeszowskim - 1 218 kor. 78 hal., natomiast w okręgu leskim - 575 kor. 38 hal., tarnowskim - 430 kor. 25 hal. i łańcuckim - tylko 313 kor. i 5 hal. Przebiegająca dotacja na jedną szkołę ludową w Galicji wynosiła - 900 kor. 42 hal. Wydatki nadzwyczajne w omawianym roku budżetowym dotyczyły tylko budowy nowych szkół. Na ich pokrycie fundusze szkolne miejscowe, oprócz własnych dochodów z 120% dodatków do podatków bezpośrednich otrzymywały pożyczki lub zasiłki bezzwrotne z Rady Szkolnej Krajowej, dysponującej 10 milionową dotacją Sejmu Krajowego, przeznaczoną na wznoszenie nowych budynków szkolnych²⁹.

Wydatki osobowe na uposażenie nauczycieli, ich dokształcanie, podróże służbowe, konferencje okręgowe i inne tym podobne świadczenia, związane z funkcjonowaniem aparatu oświatowego, dokonywane były centralnie przez Radę Szkolną Krajową dla całej Galicji. Stąd też wysokość tych wydatków, przypadająca na zachodnią część kraju, może być obliczona jedynie na zasadzie średniej arytmetycznej. Na utrzymanie jednego galicyjskiego nauczyciela szkoły ludowej w 1911 roku wydatkowała Rada Szkolna Krajowa średnio - 1 651 kor. 64 hal. rocznie³⁰. Po doliczeniu wydatków osobowych do wydatków rzeczowych rad szkolnych miejscowych, otrzymamy ogólny roczny koszt utrzymania szkół ludowych w zachodnich powiatach Galicji, zamykający się kwotą - 14 217 072 kor. 78 hal.

Wydatki ponoszone przez społeczeństwo galicyjskie na utrzymanie szkół ludowych należy uznać za znaczny wysiłek finansowy, zważywszy jeszcze to, że rząd austriacki będąc głównym poborcą podatkowym nie świadczył nic na rzecz oświaty krajowej.

Reasumując rozważania na temat stanu oświaty ludowej w przededniu I wojny światowej, stwierdzić należy, że mimo pewnych braków i wad strukturalnych - podziału na lepsze szkoły miejskie i gorsze wiejskie - szkolnictwo elementarne w Galicji miało duże osiągnięcia, szczególnie, gdy idzie o jego rozwój ilościowy. Rada Szkolna Krajowa w zasadzie objęła cały kraj siecią publicznych szkół ludowych. Wzrosła wydatnie ilość

²⁹ Uchwała Sejmu Krajowego z dnia 12 marca 1907 roku upoważniała Wydział Krajowy do zaciągnięcia pożyczki w wysokości 10 milionów kor. z przeznaczeniem jej na bezzwrotne zasiłki na budowę nowych szkół. W 1911 r. zakończono rozdział tej pożyczki między poszczególne gminy. Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej... w roku szkolnym 1911/12, s. 44.

³⁰ Zamknięcie rachunków funduszu szkolnego krajowego za rok 1911. Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji 1912, nr 12, s. 265-273.

dzieci uczęszczających na naukę codzienną, chociaż, niestety, nie udało się w stu procentach zrealizować obowiązku szkolnego. Władze oświatowe główną przyczynę tego stanu rzeczy widziały w nędzy ludności wiejskiej i konieczności używania starszych dzieci do prac zarobkowych oraz w braku środków finansowych na posyłanie przez wielu rodziców młodszych dzieci na naukę szkolną. Powiększyła się wielokrotnie kadra pedagogiczna i wzrosły jej kwalifikacje zawodowe. Znikły ze statystyki oświatowej rubryki "szkoły nieczynne z braku nauczycieli". Wśród nauczycieli pojawiła się grupa pedagogów z patentami do szkół wydziałowych, legitymująca się wyższymi, w pewnej mierze specjalistycznymi kwalifikacjami i dodatkowym ponadseminaryjnym wykształceniem. Zaś nauczyciele niekwalifikowani znikli prawie z mapy szkolnej. Wiele szkół zostało dobrze wyposażonych w niezbędne pomoce naukowe, a spory ich odsetek dysponował bibliotekami dla uczniów i nauczycieli. Duży wysiłek finansowy ludności, szczególnie wiejskiej, włożony w budowę, wyposażenie i utrzymanie szkół, świadczy o docenianiu przez społeczeństwo galicyjskie roli oświaty w życiu społecznym, politycznym i narodowym.

Zbigniew Tabaka

L'ENSEIGNEMENT POPULAIRE DANS LA PARTIE OUEST DE LA GALICIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

L'époque de l'autonomie de la Galicie forme une étape très propice dans l'histoire du pays des années d'avant le partage, avant tout, dans le domaine de l'enseignement et de la culture. La Galicie atteint d'excellents résultats surtout dans le domaine de l'éducation populaire. Depuis la date de l'introduction de la langue polonaise dans les écoles, c'est-à-dire depuis 1867, et depuis l'apparition des arrêtés scolaires en 1873, on note un grand développement de l'éducation populaire. La scolarité est obligatoire dans les villes où existent des écoles départementales et dans celles-ci elle s'étend sur 7 ans dans les autres localités sur 6 ans d'école journalière et 3 ans d'école complémentaire.

À la veille de la première guerre mondiale, toute la Galicie Occidentale est couverte d'un réseau d'écoles populaires dont le chiffre s'étend à 2597; 2523 sont des écoles publiques et 74 privées. Du chiffre représentant les écoles publiques il en existe 217 de type urbain et 2306 de type rural. Au point de vue organisation, 1524 écoles se composent d'une classe, 647 de deux classes, 6 de trois classes, 213 de quatre classes et 44 écoles sont départementales. La division des écoles faite d'après la langue utilisée pour l'enseignement est la suivante: il existe 2244 écoles polonaises, 325 ukrainiennes et 28 allemandes; 503 344 élèves donc 87,5% fréquentent l'école quotidiennement et 92 266 enfants les écoles complémentaires, ce qui représente 81% du nombre des élèves engagés à suivre ce genre d'enseignement. Le corps enseignant des écoles publiques en Galicie Occidentale comptait 7263 personnes dont 1 023 possédaient les qualités leur permettant d'enseigner dans les écoles départementales, 5213 enseignaient dans les écoles populaires et 27 ne possédaient aucunes qualifications professionnelles; 3 732 enseignants travaillaient constamment et 3 531 provisoirement. Du nombre global des écoles populaires, 1443 disposaient d'une bibliothèque pour enseignants, 1 092 d'une bibliothèque pour élèves; 470 écoles étaient équipées d'un nombre convenable d'auxiliaires scolaires, 1 100 d'un nombre d'auxiliaires assez nombreux, 755 d'un nombre suffisant et 198 n'en avaient que très peu. En 1911, en Galicie

Occidentale, le montant des sommes dépensées pour l'entretien des écoles s'élevait à 2 271 753 couronnes 99 halers et celui des sommes dépensées pour la construction de nouveaux bâtiments scolaires à 949 516 couronnes 83 halers. En ajoutant la somme des rémunérations payées par le Conseil National Scolaire, les dépenses globales pour l'enseignement populaire s'élevaient à 14 217 072 couronnes 78 halers, somme considérable qui montre le rôle et l'importance de l'enseignement en Galicie.

Збигнев Табака

СОСТОЯНИЕ НАРОДНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ В ЗАПАДНОЙ ГАЛИЦИИ НАКАНУНЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Эра галицийской автономии вошла в историю как исключительно благоприятное время в истории нашего народа в период после разделов, особенно в области просвещения и культуры. Галиция гордилась значительными успехами в области народного просвещения. С момента введения в 1867 году преподавания в школах на родном языке, а также школьных законов в 1873 году - началось систематическое развитие народного просвещения. Была установлена всеобщая школьная обязанность, которая в городах, располагающих неполносредними школами, продолжалась 7 лет, а во всех остальных местностях 6 лет повседневной учебы и 3 года дополнительной.

Накануне первой мировой войны вся Западная Галиция была покрыта сетью народных школ, которых в общем было 2 597, в том числе публичных 2 523 и 74 частных. Среди публичных школ было 217 городского типа и сельского типа 2 306. По организационной структуре было: I-классных 1 524, 2-классных 647, 3-классных 6, 4-классных 213, 5 и 6-классных 85 и 44 факультетских школ. Классификация просветительных заведений по принципу языка представлялась следующим образом: польских школ - 2 244, украинских - 325, немецких - 28. Повседневную учебу получало 503 344, то е. 87,5% детей, а дополнительную 92 266, т. е. 81% детей, обязанных этой форме просвещения. Педагогический кадровый состав публичных народных школ в Западной Галиции насчитывал 7 263 человека, в том числе с квалификациями для неполносредних школ - 1 023, для начальных народных школ - 5 213, а также 27 учителей без формальных квалификаций. По характеру работы было 3 732 постоянных учителя и 3 531 временной. Из публичных народных школ 1 443 имели библиотеки для учителей, 1 092 - библиотеки для учеников, а научными пособиями были оснащены: отлично - 470, хорошо - 1 100, удовлетворительно - 198 школ. На содержание действующих просветительных заведений в Западной Галиции было израсходовано в 1911 году из

школьных местных фондов 2 271 753 короны и 99 хал. На строительство новых школьных объектов - 946 516 корон и 83 хал. После добавления персональных расходов, возмещаемых Краевым Школьным Советом, общие расходы на народное просвещение составляли 14 217 072 короны, 78 хал. Эту сумму следует считать высокой, свидетельствующей одновременно о том, что галицийская общественность ценила роль просвещения.